

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 6 • Aralık 2022 • 163-176
Issue: 6 • December 2022 • 163-176

Sosyal Hizmet, Maneviyat ve Din

Gencer, N. (2021). *Sosyal Hizmet, Maneviyat ve Din*.
İstanbul: Çamlıca Yayınları (237 s.)
Gencer, N. (2021). *Social Work, Spirituality, and Religion*.
İstanbul: Çamlıca Publishing (237 p.)
ISBN: 978-605-70366-9-8

Enes Orhan

Yüksek Lisans Öğrencisi
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: 210437008@ogrenci.hitit.edu.tr
Orcid: 0000-0003-4343-7117
Çorum / Türkiye

MA Student
Hitit University
Institute of Social Sciences
E-mail: 210437008@ogrenci.hitit.edu.tr
Orcid: 0000-0003-4343-7117
Çorum / Turkey

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1162944>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received 16 Ağustos 2022 • 16 August 2022
Kabul Tarihi • Accepted 30 Eylül 2022 • 30 September 2022

Ö z e t

İncelenen bu eserde, sosyal hizmet sürecinde müracaat edilecek kaynak konumunda olan bireyin tek yönlü (maddi) olarak değerlendirilemeyeceği, bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşıp insanın manevi cihetten de tanınması gerektiği belirtilmiştir. Eser, sosyal hizmet alanında karşılaşılan bazı dezavantajlı bireylerde maneviyat ve dinin tesirini göstermekle birlikte, sosyal hizmet ile manevi danışmanlık ve rehberlik alanlarına katkı sunması bakımından önemlidir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Sosyal hizmet • Maneviyat
Manevi destek • Dezavantajlı bireyler

A b s t r a c t

In this work that has been analyzed, it is stated that the individual who is a resource to be applied in the social work process cannot be deemed as one-sided (material), and that the person should be approached from a holistic point of view and should be recognized from a spiritual aspect. It is aimed to show the importance of this situation in terms of service quality. The work that shows the influence of spirituality and religion on certain disadvantaged individuals encountered in social work, is important in terms of contributing to the fields of social work and spiritual counseling and care.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Social work • Spirituality •
Spiritual support • Disadvantaged individuals

Bir yardım mesleği ve akademik disiplin olarak sosyal hizmetin genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak, Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonu'nun 2000 yılında kabul ettiği yeni tanımında sosyal hizmet mesleği şu şekilde tarif edilmektedir: 'Sosyal hizmet mesleği; sosyal değişim, insan ilişkilerinde problem çözme ve güçlenmeye yardımcı olur ve bireyin iyilik halini geliştirmek için özgürleşmesini sağlamaya çalışır. Sosyal hizmet; insan davranışı ve sosyal sistemlerle ilgili teorileri geliştirerek, insanların çevreleriyle etkileşime girdiği noktalarda müdahale eder. İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri sosyal hizmetin esasını oluşturur.' (IFSW, 2000: 5). Maneviyat ve din ise çoğu zaman birbiri ile karıştırılan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki kavram birbirinin aynı olmasa da birbirinden soyutlanacak kadar da farklı değildir. Bu eserde, maneviyat ve dinin sosyal hizmetteki yeri dikkatlere sunulacaktır.

Kitap, Nevzat Gencer tarafından kaleme alınmıştır. Gencer, uzun yıllar MEB bünyesindeki okullarda öğretmen ve idareci olarak hizmet vermiştir. 'Dindarlığın İbadet Boyutunun Seçmen Tercihi Üzerindeki Etkisi – Çorum Örneği' başlıklı çalışmasıyla yüksek lisansını, 'Hemodiyaliz Hastalarında Dindarlık ve Öznel İyi Oluş' teziyle de doktorasını tamamlamıştır. Hali hazırda Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir. Kısa bir zaman içerisinde birçok akademik çalışmada bulunmuş ve halen de yeni çalışmalarını sürdüren Gencer'in "Sosyal Hizmet Maneviyat ve Din" ile "İyi Oluş ve Din" adlı kitaplarının yanı sıra "Dindarlık Kişilik ve Ruh Sağlığı", "Birey Toplum ve Din" ve "Din Psikolojisi" isimli editöryal kitap çalışmaları da bulunmaktadır.

Gencer'in 2021 yılının Mayıs ayında Çamlıca Yayınları tarafından birinci baskısı ile okurlarına ulaşan bu eseri, sosyal hizmetin ne olup, neler yaptığını ve nasıl ortaya çıktığını ele alan, ayrıca sosyal hizmette manevi ve dini değerlerin yer alıp almamasıyla ilgili tartışmalara da fikir veren ve alana ilgi duyanlar için değerli bir çalışmadır. Kitap, önsöz ve kaynakça ile 237 sayfadan oluşmaktadır. Önsöz ile başlayan yazar giriş kısmından sonra 'sosyal hizmet', 'sosyal hizmetin tarihsel gelişimi', 'maneviyat, din ve manevi destek', 'sosyal hizmette maneviyat ve din tartışması' ve 'dezavantajlı bireylerle sosyal hizmette maneviyat ve din tartışması' başlıklı beş bölümü ele almıştır. Son olarak da 'sonuç' kısmına yer verilmiştir.

Önsöz kısmında, maneviyata duyarlı sosyal hizmetin müracaatçının zihinsel, ruhsal, bedensel, maddi ve manevi açılardan bir bütünlük teşkil

ettiği hakikatinden hareketle bireyi bütüncül bir bakışla ele aldığı belirtilmektedir (ss. 11). *Giriş* kısmında ise, mesleki uygulamalarda dini ve manevi duyarlılığın fayda sağlayacağı belirtildiği halde meslek profesyonellerinin bu hususlarda mesafeli tavır takınmalarının bir çelişki olduğuna dikkat çekilmektedir. Bununla birlikte, kültürün teşekkül, terakki ve nesilden nesile intikal etmesinde en mühim unsur olan dinin sosyal bilimlerden tecrit edilmesi ve birey-toplum yaşamındaki tesirinin görmezden gelinmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir (ss. 16-17).

“*Sosyal Hizmet*” başlıklı birinci bölümde (ss. 21-38), öncelikle sosyal hizmetin yerli ve yabancı literatürdeki tanımlamalarına yer verilmiştir. Sosyal hizmetin genel kabul gören standart bir tanımının olmadığı ifade edilerek alandaki önemli kurumların (Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği) sosyal hizmet tanımlarının ne olduğu belirtilmiştir (ss. 21-25). Sonraki başlıkta, sosyal hizmetin kapsamının geniş olması sebebiyle tanımı gibi amaçlarında da ortak bir şey söylemenin mümkün olmadığı ifade edilerek yerli ve yabancı alan yazından örneklere yer verilmiştir (ss. 26-28).

Bir diğer başlıkta ise, Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği ve Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu tarafından belirlenen sosyal hizmet mesleğinin temel görevleri, ilkeleri, bilgi ve uygulamalarına değinilmiştir. Kitapta sosyal değişim, gelişim, uyum ve insanların refah seviyelerinin artırılması, bireylerin güçlendirilmesi ve özgürleştirilmesi sosyal hizmetin temel görevleri arasında sayılmıştır (ss. 29). İnsanın doğasında var olan değer ve haysiyete saygı, zarar vermeme, farklılıklara saygı ve insan haklarını ve sosyal adaleti koruma ise hizmet ilkeleri olarak ifade edilmektedir. Ayrıca insan hakları ve sosyal adaleti savunma ve desteklemenin sosyal hizmet için önemli bir motivasyon sebebi olduğu belirtilmiştir. Bilgi temelinde ise, birçok bilimsel kuram ve araştırmalardan istifade eden sosyal hizmet, hem kendi geliştirdiği teorik kaynak ve araştırmaları hem de diğer beşeri bilimlerin teorilerini barındırmaktadır. Kendi geliştirdiği bu teorilerini de genelde hizmet kullanıcıları ile inşa etmektedir (ss. 31). Sosyal hizmet uygulamalarının da çeşitli terapi ve danışmanlık biçimleri, grup ve toplum çalışması, politika oluşturma ve analizi ile savunuculuk gibi çeşitli faaliyetleri kapsadığı belirtilmektedir (ss. 32).

Bu bölümün son alt başlığı ise sosyal hizmette etik ilkelerdir. Burada dokuz tane ilkedен söz edilmektedir. Bunlar; insanlığın doğuştan gelen onurunu kabul etmek, insan haklarını teşvik etmek, sosyal adaleti sağlamak, ayrımcılığa ve kurumsal baskıya meydan okumak, çeşitliliğe saygı, kaynaklara adil erişim, haksız politika ve uygulamalara meydan

okumak ve dayanışmayı inşa etmek/teşvik etmek, kendi kendini tayin etme hakkını ve katılım hakkını teşvik etmek, gizlilik ve mahremiyete saygı, insanlara bütün olarak davranmak, teknoloji ve sosyal medyanın etik kullanımı ile profesyonel dürüstlüktür (ss. 34-37).

Sosyal hizmetin mesleki ve disiplin olarak mazisinin ele alındığı “*Sosyal Hizmetin Tarihsel Gelişimi*” başlıklı kitabın ikinci bölümünde (ss. 39-56), ilk olarak dünyadaki sosyal hizmetin tarihsel gelişiminden söz edilmektedir. Esasen sosyal hizmet diyebileceğimiz sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın köklerinin insanlık tarihi kadar eski olduğu, ancak bir meslek ve disiplin olarak sosyal hizmetin o kadar eski olmadığı ve 19. yüzyılın başlarında kentsel bölgelerde yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya çıktığı ifade edilmektedir. 20. yüzyılda hastanelerde tıbbi sosyal hizmetlerin başlatıldığı ve sosyal hizmetle ilgili konseylerin ve derneklerin kurulduğu belirtilmektedir. Bu sırada sosyal hizmetin gelişmesinde II. Dünya Savaşı ve Avrupa’daki öğrenci olaylarının etkisine dikkat çekilmiştir. 21. yüzyılda ise, sosyal hizmetin yoksulluk, sosyal dışlanma, işsizlik ve sosyal bütünleşme gibi önemli konularda değişikliklerle karşılaştığı ve bu krizlerin devlet kurumlarınca çözüm yollarının arandığı ifade edilmiştir (ss. 40-45).

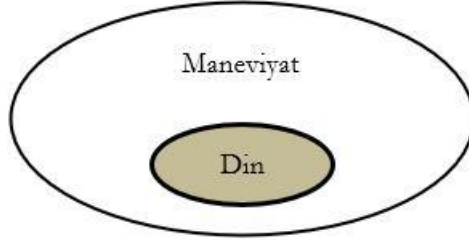
Türkiye’deki sosyal hizmetin tarihsel gelişimi ele alınırken onun Batı’ya ait bir yardım mesleği olmadığı vurgulanmaktadır. Türkiye’deki sosyal hizmetlerin köklerinin Osmanlı ve hatta Selçuklu’ya dayandığı belirtilmekte ve Osmanlı’da sosyal hizmet üreten bazı kurumlar (Darüşşafaka, Darülaceze, Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti vs.) zikredilmektedir (ss. 45-47). Cumhuriyet döneminde de 1924, 1961 ve 1982 anayasalarında sosyal hizmetle ilgili kısımlara yer verilmekte, imzalanan sözleşmeler ve hizmet veren kurumlar belirtilmektedir (ss. 49-55).

Kitabın “*Maneviyat, Din ve Manevi Destek*” başlıklı üçüncü bölümünde (ss. 57-72), aynı zamanda kitap başlığında yer alan maneviyat ve din kavramları ayrı ayrı ele alınmış, her iki kavramın da kökenine inilerek ikisi arasındaki ilişki gösterilmiş ve manevi desteğin tanım ve amaçlarına değinilmiştir. Öncelikle ‘Maneviyat (Spirituality) Nedir?’ alt başlığında, İngilizce’de ‘spirituality’ olarak kullanılan maneviyat kavramının yerli ve yabancı alan yazından tanımlamalarını ortaya koyan yazar, Canda’nın insan yaşamı ve süreci olarak maneviyatın içerdiği hususları sıraladığı maddelere yer vermiştir. Bununla birlikte, Zinnbauer ve Pargament(1999)’in geçmiş ve günümüzde kullanılan maneviyat tanımlarını tablo halinde göstermiştir (ss. 61; bkz. Tablo 1: Maneviyat Tanımları).

‘Din Nedir?’ alt başlığında yazar, din kavramının kökeninden bahsettikten sonra yerli ve yabancı alan yazından çeşitli din tanımlamalarına

yer vermiştir. Bazılarının dini nevroz ve yanılısama olarak tanımladığı (örn. Freud), bazılarının ise bir ihtiyaç ve yaşam amacı olarak tarif ettiği belirtilmiştir (örn. Jung). Hem dinin hem de maneviyatın kutsalla olan bağlantısına dikkat edilmesi gerektiğine vurgu yapan yazar, bireyin kutsalla ilişkisinin din gibi kurumsal bir yapıyla olabileceği gibi temeli öznel tecrübelerden müteşekkil bir yapıyla da gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Hülâsa, burada sadece dini olanın manevi olmadığına, dini olmayanın da -dinden kaynaklı olmayıp bireylerin keşfettikleri kutsal- manevi olabileceğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca yazarın Canda'dan iktibas ettiği din-maneviyat ilişkisini gösteren şema da konuyu daha iyi açıklığa kavuşturmuştur (Canda, 2020'den akt. Göka, 2021: 67) (şematik gösterim için bkz. Şekil: 1 Din-Maneviyat İlişkisi).

Şekil-1:
Din-maneviyat ilişkisi

Bununla birlikte, sosyal hizmetteki müracaatçının her zaman bir dini aidiyeti olmasa da hayatında manevi olarak atfettiği değerlerinin olabileceği hususuna dikkat çekilmiştir. Dine mensubiyeti bulunanların dini değerlerini, dini müntesipliği olmayanların da manevi değerlerini göz önünde bulundurarak müdahale programlarında bunları güçlendirme argümanı olarak sürece dâhil etmek, bütüncül (holistik) bakış açısının gereği olarak görülmüştür. Dolayısıyla bu yaklaşımın 'manevi sosyal hizmet' anlayışını ortaya çıkardığı belirtilmektedir.

'Manevi Destek Nedir?' alt başlığı bu bölümdeki üçüncü ve son alt başlıktır. Yazar bu başlık altında modern dünya insanın pek çok imkânlarla sahip olmasına rağmen haz, hırs ve umutsuzluk döngüsünden bir türlü kurtulamadığını belirtmektedir. Yazar, günümüz insanının amacını yitirdiğine ve pusulası şaşmış bir gemi gibi yalpaladığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda 20. asrın ortalarından itibaren sosyal bilimlerde metafizik/maneviyat olgusu ele alınmaya başlanarak bir paradigma değişiminin olduğundan söz etmektedir. Sosyal bilimlerde değişen bu bakış açısıyla birlikte sosyal hizmet disiplinindeki maneviyata bakışın da değiştiği ve manevi destek hizmetlerinin önem kazandığını ifade etmektedir.

Çünkü modern bilimin perspektifi, maneviyatla ilgili problemleri patolojik rahatsızlık olarak değerlendirdiği için vakayı doğru okuma noktasında eksikliğini bulduğu dile getirilmiştir. Ayrıca manevi desteğin, müracaat eden kişiler tarafından talep edildiği ve bu kapsamda yapılan çalışmalarda manevi desteğin zihinsel, fiziksel ve toplumsal sağlık üzerinde olumlu etkilerinin olduğu sonucuna varılmıştır. Örneğin, Gencer'in 'Hemodiyaliz Hastalarında Dindarlık ve Öznel İyi Oluş' adlı doktora tezinde 'hastalar ibadet ettiklerinde (özellikle namaz ve dua) Allah'a daha yakın hissettiklerini ve o anlarda yalnızlık duygularından kurtulduklarını belirtmişlerdir' (Gencer, 2019). Manevi destek hizmetlerinde müracaatçının manevi duygularının dikkate alınması gerektiği belirtilmekte ve manevi destek hizmetlerinin amaçları sıralanmaktadır (ss. 70-71). Mafih, manevi destek hizmetlerinin salt bir dini destek hizmeti olmadığı, aynı zamanda bireyi rahatlatan sosyal aktiviteler gibi motive edici her türlü faaliyetlerin yer aldığı bir hizmet olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Kitabın ana konusunun tartışıldığı dördüncü bölümde "*Sosyal Hizmette Maneviyat ve Din Tartışması*" (ss. 73-105) yer almaktadır. Yazar bu bölümü iki alt başlıkta incelemektedir. İlk alt başlıkta 'din ve maneviyata duyarlı sosyal hizmet'ten söz edilmektedir. Burada öncelikle sosyal hizmet uzmanlarının, hizmet sunma ve karşılaşılan güçlüklerle çözüm bulmada birlikte hareket ettiği insanların/müracaatçıların hayatlarındaki hiçbir unsuru göz ardı etmemesi gerektiği önemle vurgulanmaktadır. Çünkü sosyal hizmet uzmanlarının bireylerin içinde bulunduğu tüm sosyal koşulları bilmesi gerekmektedir ve bunların en önemlilerinden birisi de din ve bireyin dine ve maneviyata olan tutumudur. Ancak din ve maneviyatın sosyal hizmet uygulamalarına dâhil edilip edilmemesi meselesinin meslek profesyonelleri tarafından tartışıldığına değinilmektedir. Bu mevzuda dört farklı yaklaşıma yer veren yazar, ilk üç yaklaşım olan; direnç gösterme ve kaçınma, aşırı derecede genelleyerek bağdaştırma ile maneviyat ve din terimlerini radikal bir şekilde birbirinden ayırma yaklaşımlarının, din ve maneviyata duyarlı sosyal hizmet açısından riskli olduğunu ifade etmektedir. Dördüncü yaklaşımda ise, sosyal hizmet disiplinleri ile dini çalışmalar arasında gerçek bir disiplinler arası yaklaşımın olması gerektiği belirtilmektedir (ss. 74).

Ardından meslek profesyonellerinin dini ve manevi konulara yaklaşımlarına yer verilmiştir. Maneviyata karşı duruşun ya da ilgisiz tavrın; sosyal hizmet eğitiminde maneviyatın yer almaması, pozitivizm ve rasyonalizm kaygısı, din ve maneviyatın baskıcı olabilmesi, maneviyatın belirsizliği ve bu konudaki bilgi eksikliği, profesyonellik kaygısı ile mesleğin etik ilke ve değerleriyle çatışması gibi sebeplerden kaynaklanabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca yerli ve yabancı alan yazından tespit edildiğine

göre Türkiye’de ve dünyada din ve maneviyata yönelik derslerin eğitim müfredatına konulmamasına dikkat çekilmektedir. Olumsuz bakış açısı terk edilip profesyonel bir yaklaşım ortaya konulduğunda din ve maneviyata duyarlı sosyal hizmetin müracaatçılar üzerindeki faydalarının ve hizmet kalitesinin artacağına işaret edilmektedir (ss. 80).

Dördüncü bölümün ikinci alt başlığı ise ‘sosyal hizmet, maneviyat ve din’dir. İlk olarak maneviyat ve dinin önemi hukuki dayanaklarıyla ortaya konulmaktadır. Günümüzdeki sağlık kavramının tanımında fiziksel, psikolojik, zihinsel ve sosyal yönlerin yanında ‘manevi’ yönden de tam iyilik halinin olması gerektiği vurgulanmaktadır. Modern devletlerde bireyin iyilik halini sağlamak için yapılacak olan tüm çalışmaların hukuksal zeminde tahakkuk ettiği vurgulanmaktadır. Yazar burada, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın ‘Başlangıç’, ‘Devletin Temel Amaç ve Görevleri’ ile kişinin hakları ve ödevlerini düzenleyen ‘İkinci Bölümü’ne yer vermiştir. Anayasa’nın bu kısımlarında manevi varlığın olduğu kabul edilmekte ve manevi varlığın korunup geliştirilmesi için çalışılması gerektiği belirtilmektedir. Yine ‘Sosyal Hizmetler Kanunu’nun maddelerine yer verilmekte ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin manevi destekle ilgili kısımlarına değinilmektedir.

Yerli ve yabancı alan yazından verilen örneklerde maneviyat ve dinin olduğu sosyal hizmet çalışmalarında olumlu tesirlerin olduğu gözlenmiştir. Maneviyatın sosyal hizmette neden önemli olduğu sorusuna Mathews’in cevap niteliğindeki beş maddesine yer verilmiştir. Bunlar; maneviyatın sağlıkla ilgili yararları; bilim, mantık ve rasyonelliğin yetersiz kalması; bütüncül (holistik) değerlendirme ihtiyacı; hizmetten yararlananların talepleri ile dini ve manevi değerlerin sosyal bakım üzerindeki etkisidir. Yazar bu beş maddeyi beş alt başlıkta ele alarak açıklamıştır. Sağlıkla ilgili yararlarından bahsederken din ve maneviyatın madde bağımlılığı, kanser, intihar ve benzeri birçok sıkıntılı süreçlerde olumlu katkılarının olduğuna dikkat çekmiştir. Örneğin dinin intiharı ve sarhoş edici şeyleri haram kılmasının dezavantajlı birey için süreci kolay atlatmasında önemli bir faktör olduğu ifade edilmektedir. Alan yazından örneklerle din ve maneviyatın maddi ve manevi sağlık sorunlarını kolayca kabullenmek ve atlatmak için mühim olduğuna işaret edilmiştir.

Bilim, mantık ve rasyonelliğin yetersizliğini insanın anlam arayışında ve yaşadığı travmalarda verdiği kısıtlı ve yeterince tatmin etmeyen cevaplarda görmek mümkündür. Yine eserde tedavilerde manevi destek olmadan bilimin kâfi gelemediğini gösteren örnekler bulunmaktadır. Bir diğer başlık ise bütüncül (holistik) değerlendirme vurgusudur. Bireye biyo-psiko-sosyal ve ‘manevi’ bakış açısıyla yaklaşan bütüncül anlayışta

bireyin manevi güçleri dâhil tüm güçlerinin dikkate alınması ve bu güçlerin harekete geçirilmesi için müracaatçıya yardım edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Hizmetten yararlananların talepleri başlığında da müracaatçıların yaşadıkları psikolojik baskı sebebiyle hayatı anlamlandırmada güçlük çektikleri ve bu nedenle manevi desteğe ihtiyaç duydukları ifade edilmektedir. Burada manevi sosyal hizmet uzmanlarının dezavantajlı bireylere katkı sunabilmesi için kendi manevi gelişimlerini de sağlamaları gerektiğine işaret edilmiştir.

Dini ve manevi değerlerin sosyal bakım üzerindeki etkisi başlığında ise, İslamiyet ve Hristiyanlığın sosyal destekle ilgili tavsiyelerine yer verilmiştir. Örneğin; İslam açısından bakıldığında, Hz. Peygamber'in örnek kişiliği, ramazan ayı, zekât ve sadaka-i cârîye gibi sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik edici birçok unsurun olduğuna vurgu yapılmaktadır.

“Dezavantajlı Bireylerle Sosyal Hizmette Maneviyat ve Din” başlığı kitabın beşinci bölümünü (ss. 107-202) oluşturmaktadır. Yazar, pek çok dezavantajlı grupların olduğunu fakat kitabın imkân ve amacına binaen dört dezavantajlı gruba yer verildiğini ifade etmektedir. Bu gruplar; yaşlılar, engelli bireyler, bağımlılar ve korunmaya muhtaç çocuklardır. Her grubun tanımı ve özellikleri verilerek o grup için sosyal hizmetteki maneviyat ve din konusu ele alınmıştır.

İlk grupta, ‘yaşlılarla sosyal hizmette maneviyat ve din’ incelenmektedir. Öncelikle, dünya ve Türkiye üzerinde bulunan ve gelecekte olması beklenen yaşlı nüfusunun istatistiksel verilerine yer verilmiş ve birbirinin yerine kullanılan ama aslında iki farklı kavram olduğu belirtilen ‘yaşlılık’ ve ‘yaşlanma’ sözcükleri açıklanmıştır. Yaşlılığın sınıflandırılmasına bakıldığında bazı kişi ve kurumların yaşlılık sınıflandırmalarına yer verilmiştir (örneğin; Genç-orta-ileri yaşlılık ve biyolojik-psikolojik-sosyolojik yaşlılık gibi). Yaşlılık dönemi fiziksel özellikleri madde madde sıralanarak, bedensel fonksiyon kayıpları, seksüel fonksiyon kayıpları ve entelektüel fonksiyon kayıpları olmak üzere üç başlık halinde incelenmiştir (ss. 116).

Yaşlılık döneminin sosyal özelliklerinin ise her kültürde farklı değerlendirildiği görülmektedir. Bir ülkede yaşlılar bilge kimseler olarak görülürken bir diğer ülkede topluma yük olarak telakki edilmektedir. Toplum yaşlılara olumlu bir nazarla bakarsa bu dönemin sosyal özelliklerinin de olumlu olacağı belirtilmektedir. Yaşlılık dönemi psikolojik özellikleri ele alınırken alan yazından örnekler verilmektedir. Ayrıca, yalnızlık duygusu, benlik saygısı, işe yarama ihtiyacı ve geçmişe bağlılık gibi bu dönemin öne çıkan psikolojik özellikleri açıklanmaktadır (ss. 119-120).

Son olarak, yaşlılıkta maneviyat ve din konusuna değinilmiştir. Yaşlıların karşılaştıkları problemler ve onların hayatına anlam katan değerler belirtildikten sonra yaşlılıkta bazı manevi ödev ve ihtiyaçların olabileceğinden söz edilmektedir. Samimiyet ve ilişkileri keşfetmek, kaybı ve engelliliği aşmak, nihai anlamı bulmak, onaylama, kutlama ile kabulden oluşan bu ödev ve ihtiyaçların birbiri ile bağlantılı olduğu ifade edilmektedir. Dinin sunmuş olduğu ikna edici açıklamalar ile yaşlıların varoluşsal soruları, ölüm kaygısı, güçlüklerle başa çıkma vs. gibi problemlerinin çözüme kavuştuğuna vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla yaşlı bireylerin sağlık ve bakım hizmetlerinde din ve maneviyata yer vererek bütüncül bakış açısıyla yaklaşılması gerektiği izah edilmektedir.

Dezavantajlı grupların ikincisinde, 'engellilerle sosyal hizmette maneviyat ve din' ele alınmaktadır. İlk olarak engelli bireylerle ilgili istatistiksel verilere yer verilmiş ve engellilik olgusunun tarihsel yönüne dikkat çekilmiştir. Burada Batı toplumların geçmişte engellileri öldürdüğü, bazılarının bu bireyler için kötü ruhlar ya da şeytan tarafından ele geçirildiğini düşündükleri ifade edilmektedir. Engelli bireylere bakışın Rönesans ve Aydınlanma döneminde değişmeye başladığı belirtilmektedir. Müslüman toplumların engellilere bakışının ise dini çerçevede olduğuna işaret eden yazar, Müslümanların bu durumu bir imtihan olarak gördüğünü ve mükâfatını ahirette alacaklarına inandıklarını vurgulamaktadır. Örnek olarak, Osmanlı'daki engelliler için tesis edilen kurumsal hizmetlere yer verilmiştir (ss. 136-137). Ardından, engellilikle ilgili olan 'engel, engelli ve engellilik' kavramları açıklanmıştır.

Tarihsel olarak bakıldığında engelliliğe yaklaşımın farklı modeller çerçevesinde ele alındığını belirten yazar, bu modellerden dört tanesini açıklamıştır. Birincisi, 'moral/ahlaki model'dir. Burada engelliliğin günahlardan dolayı olduğu düşünülür. İkincisi, 'tıbbi/medikal model'dir. Bu modelde engellilik sağlık sorunu olarak görülür ve bu bireyler yetersiz olarak telakki edilir. Üçüncüsü, 'sosyal model'dir. Burada da engelliliğin, engelli birey ile engelsiz birey arasındaki farklılığın biyolojik değil, kültürel ve toplumsal unsurlardan kaynaklandığı ifade edilir. Bu modelin tıbbi/medikal modele karşı ortaya çıktığı belirtilmektedir. Dördüncüsü ise, 'hak temelli model'dir. Bu, bütüncül bakış açısıyla sosyal modelin üzerine inşa edilmiş bir modeldir. Burada engelli bireylerin de engelsiz bireyler gibi tüm imkânlardan istifade edebilme hakkına sahip olduğu vurgulanmaktadır. Engeli nedeniyle bazı imkânlardan mahrum kalınmasını ise insan hakları sorunu olarak değerlendirmektedir.

Eserde engellilikle ilgili modellerden sonra engelliliğin türlerine yer verilmiştir. Bunlar; süregen hastalıklar, zihinsel engelliler, ortopedik

engelliler, görme engelliler, işitme engelliler, ruhsal ve duygusal engelliler, dil ve konuşma engelliler ile otizm spektrum bozukluğudur. Engelliliğin nedenleri ise üç başlık altında ele alınmıştır. Bunlar; doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası nedenlerdir.

Son olarak, engellilikte maneviyat ve din konusuna değinilmiştir. Yazar burada günümüz seküler anlayışının yalnızlaşmayı teşvik edici yapısını eleştirmektedir. Çünkü bu durumun engelli bireyler için daha da çekilmez bir vaziyet aldığını belirtmektedir. Ayrıca engelli bireyin ‘Neden ben? Allah beni cezalandırıyor mu?’ gibi sorular da sorarak iyice karamsarlığa kapıldığı ifade edilmektedir. Ancak dini ve manevi değerlerin kişinin yaşamına girdiğinde içinde bulunduğu durumu anlamlandırabildiğine ve toplu ibadetlerde birlik olma duygusunu kazanabildiğine işaret edilmektedir. Bununla birlikte, İslam’ın hayr gibi görünenin içinde şer, şer gibi görünenin içinde hayr olabileceği vurgusunu yapması ve insanı Allah’ın halifesi göstererek bireyin maddi ve fiziksel yönüyle değil de manevi ve ruhsal yapısıyla üstün olacağını bildirmesi, engelli birey için motivasyon kaynağı olarak gösterilmektedir.

Bölümün üçüncü grubunda ‘bağımlılarla sosyal hizmette maneviyat ve din’ incelenmektedir. Bağımlılığın Türkiye’de ve dünyada giderek arttığı ve madde kullanımının küçük yaşlara kadar indiğini belirten yazar, ‘bağımlı ve bağımlılık’ kavramlarını açıkladıktan sonra bağımlılığı gösteren yedi ölçüte değinmiştir (ss. 165). Tolerans, yoksunluk prolapse, relaps, entoksikasyon, detoksifikasyon, remisyon, AMATEM, ÇEMATEM ve YEDAM gibi bağımlılıkla ilgili önemli kavram ve kurumları açıkladıktan sonra bağımlılığın nedenleri izah edilmektedir. Nedenleri arasında genellikle psikolojik, kalıtsal, biyolojik, sosyokültürel nedenler, aile ve diğer faktörler sayılmaktadır. Sosyal bağların zayıflamasının bağımlı olmada önemli bir etken olduğu sonucuna varılmaktadır. Bağımlılığın beynin ödül, motivasyon, hafıza ve ilişkili devrelerindeki birincil, kronik bir hastalık olduğu ifade edilmektedir.

Bağımlılık türlerinin ise madde bağımlılığı ve davranışsal bağımlılık olarak ikiye ayrıldığı belirtilmektedir. İrade zayıflaması, anksiyete, öfkeli mizaç vs. gibi bağımlı bireylerin psikolojik özellikleri sayıldıktan sonra bağımlılıkta maneviyat ve din konusuna değinilmiştir. Alan yazında bağımlılıkla mücadelede önleme, erken tanı ve tedavi, rehabilitasyon olmak üzere üç yaklaşımın tartışıldığı ifade edilmektedir. Yazar, bağımlılık oluşmadan önce, bağımlılık sürecinde ve rehabilite süreçlerinde maneviyat ve dinin olumlu katkılar sunabileceğini yine alan yazından elde edilmiş sonuçlarla izah etmiştir. Bağımlı bireyin hayatı anlamsız ve amaçsız görüp madde kullanımına başladığı söylenmekte ve bireydeki

bu anlam boşluğunu dolduracak olanın din ve maneviyat olduğuna vurgu yapılmaktadır. İslam'daki manevi değerlere örnekler verilerek (örneğin; dua) bunların bireyde psikoterapik etkiye sahip olduğu belirtilmektedir. Mamafih, dinin bağımlılıkla mücadeledeki etkisi maddeler halinde sıralanmıştır (ss. 183).

Dördüncü grupta ise 'korunmaya muhtaç çocuklarla sosyal hizmette manevi destek' konusuna yer verilmiştir. Korunmaya muhtaç çocuk; istismar ve ihmal edilen, suça sürüklenen, bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlike içinde olan olarak tarif edilmektedir. Bu çocukları koruma altına alma ile ilgili 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu detaylıca izah edilmiştir. Bu durumda olan çocukların istatistiksel verilerine yer verilmiştir. Ardından, korunma ihtiyacı olan çocuklara bakım hizmeti sağlayan kuruluşlar açıklanmıştır. Bunlar; Çocuk Evleri Sitesi (ÇES), Çocuk Evleri ve Çocuk Destek Merkezi (ÇODEM)'dir.

Korunmaya muhtaç çocukların psikolojik özelliklerine değinen yazar, 'Neden bazı çocuklar suç işlerken bazıları suç işlemez?' sorusunun da cevaplanması gerektiğine dikkat çekmektedir. Buradaki en önemli faktörün aile olduğu sonucuna varılmıştır. Günümüzdeki aile yapısının çözülmesi ve itibarsızlaştırılması, aile birliğinin sağlanamaması, ekonomik sıkıntılar, bağımlılık vs. gibi nedenlerden dolayı ailelerin çocuklarını koruyamamasından söz edilmektedir. Bu nedenle de çocuklarda psikolojik rahatsızlıkların görüldüğü ifade edilmektedir. Örneğin; bu çocukların sevgiye susamış, kavgacı, saldırgan, suça meyyal, umursamazlık ve ilgisizlik gibi birçok psikolojik rahatsızlıklarının olduğu belirtilmektedir (ss. 191).

Son olarak, korunmaya muhtaç çocuklara manevi destek hizmetleri konusuna değinilmiştir. Burada Allah tasavvuru ve düşüncesinin fitrat olarak çocukların manevi ve ruhsal gelişimine uygun olduğu belirtilmektedir. Bebeklik döneminde güvenli bağlanmayı gerçekleştiren çocukların zorluklar karşısında Allah'ı sığınılacak bir yer olarak gördüğü ifade edilmektedir. Çocukların sağlıklı bir şekilde gelişmeleri için kurumlarda bakım hizmeti verenlerin çocukların dini gelişimle ilgili özelliklerinin farkında olmasına ve talep ve ihtiyaçlarına karşı duyarlı davranmaları gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Sonuç kısmında ise (ss. 203-205), din ve maneviyatın dezavantajlı bireylerin hayatlarına olumlu katkılar sunduğu ve halen sosyal hizmette maneviyat ve din konularına mesafeli duruş sergilendiği, bu nedenle de müracaatçıların dinin koruyucu ve yönlendirici özelliğinden mahrum kaldıkları önemle vurgulanmaktadır. Lisans düzeyindeki öğrenciler ile

alandaki hizmet sunan profesyonellerin bu konuda eğitimi olmadığı için mesafeli duruşun devam ettiği belirtilmektedir. Binaenaleyh, lisans ve lisansüstü öğrencilere ders olarak verilmesi, uzmanların hizmet içi eğitimlerle bu konuda donanım sahibi olmaları ve kurumlarda bakım hizmeti verenlerin dini ve manevi konulara karşı bilgi ve duyarlılığının artırılması gerektiği belirtilmektedir. Sosyal hizmet disiplini açısından psikoloji ve sosyolojinin verilerinin yanında bilhassa din psikolojisi ve din sosyolojisi bilim dallarının bulgu, sonuç ve tespitlerinden de istifade edilmesinin gerekliliğinden bahsedilmektedir. Dezavantajlı bireylerle yapılan çalışmalar için ilahiyat fakülteleri ve il müftülüklerinden destek alınması gerektiği önerilmektedir.

Sonuç olarak eser üzerinde genel bir değerlendirme yapılacak olursa;

(a) *Güçlü yönleri:* (i) ‘Sosyal Hizmet Maneviyat ve Din’ isimli bu çalışma yerli ve yabancı alan yazından ve özgün araştırma sonuçlarından elde edilen veriler ile sosyal hizmette maneviyat ve dinin rolü üzerinde durmaktadır. (ii) Kitap, tarihsel kökenine uygun olarak sosyal hizmetin maneviyat ve din ile yeniden buluşması ve müdahale süreçlerinde talep eden müracaatçılar için dini inanç ve uygulamaların dâhil edilmesi için bir çağrı niteliğindedir. (iii) Konular belirli bir düzen içerisinde ve işleniş planına uygun olarak verilmiştir. (iv) Gencer, literatür taramasını iyi bir şekilde yapmış ve birincil kaynakları tercih etmiştir. (v) Kullanılan akademik dil ile her kesimden okuyucuya hitap edebilecek bir eserdir. (vi) Kitap kapağında kullanılan resmin kitabın içeriğini yansıtmaması manidardır. (vii) Kitap, sosyal hizmet ile manevi danışmanlık ve rehberlik alanlarında çalışanlar ile alana ilgi duyanlar için faydalı bir eser niteliğindedir.

(b) *Zayıf yönler:* (i) Kitapta zaman zaman yazım hatalarıyla karşılaşmaktadır.

(c) *Geliştirilebilir yönleri:* (i) Yazım hataları yeni baskılarda denetlenmelidir.

Kaynaklar

Canda, E. R., Furman, L. D., & Canda, H. (2020). *Spiritual diversity in social work practice: The heart of helping, third edition*. New York: Oxford University Press.

Gencer, N. (2019). *Hemodiyaliz hastalarında dindarlık ve öznel iyi oluş*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doods, I. (2000). *International federation of social workers*. <https://www.ifsw.org>.

Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I., & Scott, A. B. (1999), The emerging meanings of religiousness and spirituality: Problems and prospects. *Journal of Personality*, 67, 889–919.